

5 Velikost a struktura třídy, kompozice školy a jejich vliv na výsledky žáků

Následující kapitola se zabývá tím, jaký vliv mohou mít na průměrné výsledky testovaných žáků faktory spojené s prostředím školní třídy, případně s prostředím školy. Jedná se zejména o faktor struktury a velikosti tříd, dále o faktor kompozice školy, které mohou určitým způsobem ovlivňovat úspěšnost žáků v mezinárodních šetřeních, v tomto případě konkrétně v testování PISA 2015.

Školní třída je pro každého jednotlivce sociální skupinou, se kterou se setkává již v raném dětství. Společně s rodinou je pak škola druhou nejdůležitější sociální skupinou, jež formuje názory a postoje dětí a významným způsobem ovlivňuje život žáků. Role školy a zejména školní třídy v procesu socializace dětí je tradiční součástí pedagogického výzkumu (podrobněji například Slaměník, Výrost 1998; Helus 2004; Husén, Tuijnman, Halls 1992; Havlík, Halászová, Prokop 1996; Kohoutek 2002). Je obecně uznávaným předpokladem, že struktura a složení třídy, stejně jako některé parametry na úrovni školy, mohou ovlivňovat úspěšnost žáků, respektive výsledky, jakých tito žáci dosahují v mezinárodních testováních. (Průcha 2002) Uvedené faktory jsou součástí takzvaného edukačního prostředí třídy.

Edukační prostředí třídy je tvořeno jednak fyzikálními faktory (sem spadá například osvětlení, prostorová dispozice, konstrukce nábytku, barvy stěn a podobně) a jednak psychosociálními faktory (sem spadají sociální klima, tedy dlouhodobé a stabilní vztahy ve třídě, a dále třídní atmosféra, která je tvořena krátkodobými interakcemi mezi členy třídy). (Průcha 2002; Lašek 2001) Právě ony psychosociální faktory a zejména sociální klima třídy jsou z hlediska žákovské úspěšnosti těmi z nejpodstatnějších. Sociální klima je totiž utvářeno vzájemnými vztahy mezi učitelem a žáky.¹⁶ Proč je faktor třídního klimatu z hlediska úspěšnosti žáků základních škol tak důležitý? Platí, že třídy s lepším klimatem se vyznačují obecně lepšími a osobnějšími vztahy mezi učiteli a žáky a jsou tudíž i lepším pracovním prostředím pro výuku (podrobněji viz Hady-Mousová 2012). Vzájemné vztahy v třídním kontextu pak budou logicky ovlivňovat i výkon žáků, a to v pozitivním smyslu v případě dobrého pracovního prostředí a dobrých vzájemných vztahů.

Kromě sociálního klimatu působí na výsledky žáků také další faktory spojené se strukturou a kompozicí školních tříd. Jedná se konkrétně o následující proměnné, na nichž se odborná literatura shoduje (viz například Hrabal 1992): *početnost třídy, poměr dívek a chlapců ve třídě, problematika diferenciacce žáků a školní dispozice, rodinné zázemí žáka.*

Velikost třídy je z hlediska ideálního počtu žáků dlouho diskutovaným tématem a nepanuje obecná shoda na tom, jaký počet je pro výuku nejefektivnější. V případě České republiky například školský zákon stanovuje, že nejvyšší možný počet žáků ve třídě je 30, přičemž v určitých případech lze tento počet navýšit ještě o 4 žáky.¹⁷ Různé studie se v tomto ohledu neshodnou.¹⁸ Obecně panuje předpoklad, že menší třídy poskytují učitelům lepší podmínky a zázemí pro vybudování silnějších vztahů s žáky a možnosti individuální spolupráce s žáky. Výuka v menších třídách se rovněž vyznačuje nižší mírou rušivého chování mezi žáky. Nižší počet žáků ve třídě ovšem neznamená automaticky lepší výsledky. Velmi důležitým faktorem je zde osoba učitele a to, zda dokáže výhody menší třídy efektivně využít a zvýšit tak úspěšnost žáků těchto tříd. (Graue et al. 2007; Wang, Finn 2002; Anderson 2002; Lazear 1999)

Pokud se podíváme podrobněji na pohlaví žáků v souvislosti s jejich úspěšností, základním zjištěním na základě mnoha provedených testování je, že se úspěšnost v jednotlivých oblastech liší na základě pohlaví. Chlapci dosahují zpravidla lepších průměrných výsledků v oblastech matematiky a přírodních věd,

16 Sociální klima školy a třídy je dlouhodobě zkoumaným faktorem. Teoretickému vymezení klimatu třídy se věnuje například Průcha 2002, Mareš 1998 nebo Čáp, Mareš 2001, měření sociálního klimatu dále například Lašek 1993. V České republice je klima třídy taktéž diskutovaným tématem, sociální klima třídy a jeho vliv na žáky základních škol zkoumali ve své studii například Havlínová, Kolář 2001.

17 (Vyhláška č. 48/2005 Sb.; Zákon 561/2004 Sb.)

18 V této souvislosti můžeme srovnat například dílčí studie zkoumající dopady amerických reforem snižujících počty žáků ve třídách (*class size reduction, CSR*). Některé studie prokázaly zlepšení výsledků žáků po zmenšení tříd (viz například Krasnoff 2014), jiné naopak došly k závěru, že samotné snížení počtu žáků ve třídách nevede ke statisticky významnému zlepšení (viz například Hoxby 2000; Hanushek 1998).